

Harc Dalmáciáért a 7-15. században

Városok a birodalmak között

Dalmácia, ez a szigetekkel övezett partsáv a Kvarner-öböl és a Boiana folyó torkolata között, az Adriai-tenger keleti partján, történelme során többször is gazdát cserélt. Területe a 6. század második feléig nem csupán a tengerparti sávra, hanem a Száva folyóig az egész későbbi Boszniára is kiterjedt. A 11. század végéig Bizánc fennhatósága alatt állott.

A tengerparti városok közül a *Ravenna felé vezető tengeri út mentén* lévő gyors fejlődésnek indultak. Kiemelkedett közülük Salona, amely a tartomány

központja lett. A fejlődésnek az avar-szláv (horvát-szerb) invázió vetett véget, jelentős pusztítást okozva a térségben. A letelepedő horvátok északon, a szerbek délen hasítottak ki a maguk számára területeket Dalmáciából.

A szlávok és a Bizánci Birodalom között 641 körül rendeződött a viszony, ami kedvezően befolyásolta e terület további sorsát. A 8. század közepe táján a többnyire Zarában székelő *strategos* vezetése alatt Dalmácia *themává* alakult át, így viszonylagos önállóságra tett szert a birodalomban.

⇒ folytatás az 5. oldalról

1089–1091. III. István, az utolsó Trpimirda király uralkodása. Halála után Horvátországban főúri csoportok közt viszály tör ki a trónutódlás kérdésében. A „latin párt” Ilona királyné (Zvonimir özvegye) bátyját, I. László magyar királyt (1077–1095) hívja meg a trónra.

1091. I. László horvátországi hadjárata. Unokaöccsét, Álmost helyezi a trónra, akivel szemben egy horvát főúri csoport Svačić Pétert kiáltja ki királlyá. (1093 k.–1097) – I. László megalapítja a zágrábi püspökséget.

1097. Péter horvát király elesik a (Könyves) Kálmán magyar király (1096–1116) hadaival a Gvozd hegyekben vívott csatában. Kálmán visszaállítja a magyar uralmat Horvátországban. I. Elek bizánci császár (1081–1118) a magyar terjeszkedés ellenében I. Vitale Michiele velencei dózséra (1096–1102) bízta – az elvben a Bizánci Birodalomhoz tartozó – Dalmácia védelmét. (A dózsé felveszi a „Dalmácia és Horvátország hercege” címet.)

1098 körül Kálmán király egyezményt köt a velencei dózséval: Horvátország magyar, Dalmácia velencei uralom alatt marad.

1102. Könyves Kálmánt Tengerfehérvárott (Biograd) horvát királlyá koronázzák.

1105. Kálmán egyezséget köt Zára lakóival, és bevonul oda. A bencés apácák templomának harangtornyot épített, itt több felirat is megőrökíti a magyar uralkodó nevét.

A Könyves Kálmán által alapított zárai (ma: Zadar) Szűz Mária-templom homlokzata

1105–1107. Kálmán megszerzi Traut (Trogir), Spalatót (Split) és a dalmát szigetek egy részét is.

1115–1116. Velence megtámadja a dalmát városokat. Zára tartósan (1181-ig) velencei uralom alá kerül, a közép-dalmáciai városok II. (Vak) Béla uralkodá-

sa idején (1131–1141) kerülnek vissza a magyar koronához.

1161. II. Géza (1141–1162) hercegségként kisebbik fiának, Bélának adja Horvátországot és Dalmáciát.

1167–1180. Dél-Horvátország és a dalmát városok újra bizánci kézen.

1181. III. Béla visszaszerzi Bizánctól Dalmáciát, sőt Zárát is a velenceiektől.

A zárai városkapu szárnyas oroszlánja ma is őrzi a velencei uralom emlékét.

Michele Sanmicheli építész munkája, 1543

1194. III. Béla fiát, Imre herceget teszi Horvátország és Dalmácia kormányzójává.

1197. december 15–1198. február 14. Imre király (1196–1204) átengedi öccsének, András hercegnek Horvátország és Dalmácia kormányzását. A herceg önálló pénzverésbe kezd.

1202. Velence a IV. keresztes hadjárat csapataival ismét meghódítja Zárát.

1217. II. András seregével Spalatóból velencei hajókon indul keresztes hadjáratra a Szentföldre. Cserébe lemond Zárára vonatkozó jogairól Velence javára.

1242. Kadán mongol vezér horvátországi hadjárata. IV. Béla király (1235–1270) a dalmáciai Trauban (Trogir) talál menedékre.

1243. június 5. Velence támadást indít a dalmát városok visszaszerzése érdekében: elfoglalja Zárát, Nona azonban sikerrel ellenáll. (1244-ben IV. Béla békét köt Velencével. Lemond Záráról, de a zárai vám kétharmadát megkapja.)

IV. Béla király (1235–1270) képzeletbeli portréja

1270–1322. A királyi hatalom hanyatlása. Tartományurak (Köszegek, Babonícok, Frangepánok és Šubićok) uralma Szlavóniában és Horvátországban.

1273. Az első szlavón tartománygyűlés Zágrábban.

1292. augusztus 19. II. (Anjou) Károly nápolyi király Šubić Pál horvát-dalmát

Bizánci, velencei, horvát, magyar fennhatóság

Bizáncnak a *balkáni térséggel és Velencével szemben követett politikája* kihatott a dalmát városok helyzetére. Így a 920-as években a horvátok akkori uralkodóját, Tomislavot, aki vazallusként vett részt a Simeon bolgár cár elleni hadjáratban, Bizánc azzal jutalmazta, hogy igazgatása alá helyezte a dalmát városokat. Így azok első ízben egyesültek Horvátországgal. Az elkövetkező mintegy százéves időszakban a bizánci külpolitika és az erőviszonyok alakulásától függően a dalmát városok hol a *horvátok*, hol a *velenceiek*, hol pedig *újra Bizánc* igazgatása alatt állottak.

A fordulat a Horvát Királyság magyar kézre kerülésével következett be. I. (Szent) László és Kálmán királyok Horvátországba vezetett hadjáratai (1091, 1097) idején Dalmáciát éppen Velence igazgatta. Kálmán 1105-ben Dalmácia egy részét, Zára, Trau, Spalato városokat és a szomszédos szigeteket is elfoglalta.* 1105 után a Dalmácia birtoklásért folytatott küzdelem lett évszázadokig a velencei–magyar kapcsolatok egyik fő meghatározója.

A 12. század folyamán váltakozó szerencsével folyt a küzdelem, mígnem Bizánc újra színre lépett. 1165-ben I. Mánuel bizánci császár (1143–1180) hadvezére vette birtokba Dalmáciát – Trautól Cattaróig – mint a bizánci császár leánya jegyesének, a későbbi III. Béla királynak az örökségét. Dalmácia újabb bizánci korszaka 1180/1181-ig tartott, amikor III. Béla részben kiszorította innen a bizánciakat, birtokba véve Trau, Spalato mellett az időközben Velencétől elpártolt Zárát is.

Velence, kihasználva Magyarország más hadszínterén való lekötöttségét, 1205-ben nyomást gyakorolt a városra, amely végül is meglehetősen súlyos feltételek mellett behódolt neki. A záraiak számára különösen azok a feltételek voltak nehezen elfogadhatóak, amelyek kereskedelmüket a velencei piac érdekei szerint szabályozták.

Zára elszakadása Magyarországtól újabb háborúskodás kiindulópontja lett, amelyet az 1244. évi béke zárt le. A békében IV. Béla (1235–1270) Velence javára lemondott Záráról, megtartva a kikötői vám kétharmadának élvezetét. Úgy tűnt, Dalmácia felosztása egy időre nyugvópontonra jutott. Velence az északdalmát területek mellé még 1204-ben megszerezte a korábban (1180-as évek) normann, majd újra bizánci uralom alatt álló Raguzát is, Magyarország pedig Dalmácia középső részén erősítette meg pozícióját. A déldalmát városok (Cattaro, Antivari Dulcigno) szerb kézen voltak.

A viszonylagos nyugalmi időszak a 14. század első évtizedéig tartott. Ekkor Velence, kihasználva a dalmát városok és Šubić Mladen horvát-dalmát tengeremléki bán között támadt viszályt, oltalmába vette a bán ellen tőle segítséget kérő Traut és Sebenicót. Bár I. Károly figyelmeztette a velenceieket, ne avatkozzanak a dalmát ügyekbe, nem akadályozhatta meg Sebenico, Trau és Nona elpártolását (1324).

I. (Nagy) Lajos külpolitikájában Dalmáciának mint a Nápolyi Királysággal való összeköttetést biztosító

* Vö. erre Zsoldos Attila cikkét e számunkban!

Velence ábrázolása Erhardum Reüwich de Trajecto és Bernhard von Breydenbach 15. század közepén készült térképén

területnek a *visszaszerzése* különösen fontos volt. A Velencével viselt háborút lezáró zárai és torinói békekben (1358, 1381) Velence Magyarország javára lemondott Dalmáciáról, a Kvarner-öböltől Durazzoig terjedő partsávról és a hozzá tartozó szigetekről.

Magyar uralom (1358–1412)

A zárai békét követően I. Lajos minden igyekezete arra irányult, hogy a Magyarországtól sok tekintetben eltérő gazdasági szerkezetű és politikai berendezkedésű tartományban – a városok az itáliai városfejlődés mintáját követve a 13. század folyamán kommunává alakultak – uralmát elődeinél szilárdabb alapokra helyezze. A kormányzásban annyi változás történt, hogy a dalmát–horvát bán mellett vikáriusként a király más tisztségviselője is közreműködött. A dalmát városok a *comest* (legfőbb tisztségviselőjüket) ugyan szabadon választhatták, de mivel a választást a királynak jóvá kellett hagynia, a személyről tulajdonképpen ő döntött. Ez a gyakorlat lehetővé tette, hogy a tisztség az uralkodó számára leginkább megfelelő, az érdekeit leginkább képviselő személy birtokába jusson. A *comesek* így szinte kivétel nélkül a király környezetéből kerültek ki, többnyire olasz származású hivatalnokaikból verbuválódtak. A *comestől* mint a városok legfőbb bírói hatóságától a dalmát–horvát bánhoz lehetett fellebbezni, de ez alól a szabály alól akadtak kivételek. 1358-ban a király felhatal-

I. (Nagy) Lajosnak átadják Zára kulcsait. Jelenet Szent Simeon 1380-ban készült aranyozott ezüst koporsójáról

mazta a záraiakat, hogy a pereikben hozott ítélet ellen hozzá fellebbezzenek. Ebből úgy tűnik, hogy I. Lajos *kiemelt szerepet szánt Zárának* a tartomány igazgatásában. Ezt látszik megerősíteni az is, hogy anyját odaküldte a tartomány megreformálására. 1369-ben pedig Baldassare de Sorba de Janua, tengeri flottájának főparancsnoka, aki egyben a Brazza és Fara szigetek *comesi* tisztségét is betöltötte, a király megbízásából Zárába hívta a városok képviselőit, hogy a király akaratát közölje velük.

A tartomány jövedelmei

I. Lajos újjászervezte a tartományból származó jövedelmének, a *harmincad- és sóvámnak* a kezelését is. Korábban a városok kormányzata tartotta kézben a sótermelést és -kereskedelmet, a zárai béke után a dalmáciai és horvátországi só- és harmincadkamarák vet-

bánnak és rokonságának adományozza a kezükön lévő horvátországi területeket.

1294 folyamán III. András (1290–1301) anyját, Thomasinát bízza meg a Baranya megyétől az Adria-tenger partjáig elterülő országrész kormányzásával.

1295. június 27. előtt Martell Károly salernói herceg Šubić Pál horvát–dalmát bánnak adományozza a tengermelléki bánságot.

1301. Horvátország legerősebb főúri nemzetsége, a brebiri Šubićok fontos szerepet játszanak Károly Róbert és az Anjou-dinasztia magyar trónra kerülésében.

Károly Róbert (1301–1342) képzeletbeli portréja

1322. A blizkai csatában a horvát főurak megtörik Šubić Mladen egyeduralmát, de a magyar királyi hatalom Horvátországban nem áll helyre. Szlavóniában viszont Károly Róbert győz a tartományurak felett.

1334. augusztus 9. Kihirdetik a zágrábi káptalan szabályzatát a káptalan és tagjai jövedelmeiről, jogairól és feladatairól. A szabályzatot egy történeti fejezet, a Zágrábi Krónika és a püspökök listája vezeti be. Az 1354-ben kibővített krónika ismerteti a zágrábi egyház alapítását és a legfontosabb eseményeket a honfoglalástól István hercegnek, I. (Nagy) Lajos öccsének 1354-ben bekövetkezett haláláig.

1344–1348. I. (Nagy) Lajos (1342–1382) helyreállítja a magyar királyi hatalmat Horvátországban.

1346. Sikertelen háború Velencével Zára birtoklásáért

1358. A zárai békében I. Lajos visszaserzi Velencétől a dalmát városokat.

1383. Délvidéki főurak lázadása Mária királynő (I. Lajos lánya, 1382–1395) és anyja, Kotromanics Erzsébet ellen.

1385/1386. A lázadó főurak Anjou (Durrazzo) III. Károly nápolyi királyt ültetik a magyar–horvát trónra (II. Károly néven), akit rövidesen összeesküvők meggyilkolnak.

1387–1394., 1402–1409. Trónviszályok, dinasztikus belháborúk Anjou-párti horvát és magyar főurak, valamint Mária és férje, Luxemburgi Zsigmond király (1387–1437) között, amelyekbe I. Tvrtko bosnyák király és utódai is beavatkoznak. Tvrtko 1391-ben bekövetkezett haláláig átmenetileg Zára és Ragusa (Dubrovnik) kivételével országához csatolja a dalmát városokat és Dél-Horvátországot.

1403. Nápolyi Lászlót, II. Károly fiát Zárában Kanizsai János esztergomi érsek királlyá koronázza.

1409. Zsigmond és hívei felülkerekednek a belháborúban és visszaszerzik Horvátországot és Dalmáciát, Nápolyi László 100 ezer aranyért eladja Velencének a dalmát városokra vonatkozó állítólagos jogait. Még ugyanebben az évben Velence fegyverrel hódoltatja Zárárt.

1410–1412., 1418–1420. Zsigmond megpróbálja visszafoglalni Zárárt, de két háborúban végül Ragusa (Dubrovnik) kivételével valamennyi dalmát város Velence kezére kerül. A magyar–horvát államnak már csak egy jelentős kikötője marad északon, Zengg (Senj). A tengerparti városok elvesztése Horvátország számára komoly gazdasági veszteséget jelentett, ami hozzájárult ahhoz, hogy a terület könnyen török kézre került.

ték át a felügyeletet. A kamarákat a király bérlet formájában kezelte. Az 1370-es évek vége felé a bérlők között a firenzeiek váltak szinte egyeduralmúvá. A király 1360–1370 között kísérletet tett arra is, hogy *Dalmáciát bekapcsolja az ország gazdasági vérkeringésébe*. Kiváltásleveleiben arra buzdította a magyarországi és erdélyi városokat, hogy kereskedjenek Dalmáciával, mindenekelőtt Zárá városával. Erőfeszítései azonban hiábavalóknak bizonyultak, mert a forgalom nem indult meg. Dalmácia és Magyarország között a tartományban otthonosan mozgó firenzeiek teremtették meg a gazdasági kapcsolatokat.

I. Lajos rendelkezései nem vonatkoztak Raguzára, amely 1358-ban tartozott első ízben magyar fennhatóság

A középkori Ragusa (ma: Dubrovnik) látképe. A raguzai ferences kolostor falán található festmény részlete

Levelet olvasó itáliai kereskedő. Fametszet, 14. század

sértetlen maradt. I. Lajos ugyanis azazal, hogy választott előljárójuk, a comes megerősítéséről lemondott, teljes önkormányzatot engedélyezett a számukra.

Velence birtokában

Uralkodása első éveiben (Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) Dalmáciával szemben követett politikájában I. Lajos nyomdokain haladt, az események kedvezőtlen alakulása azonban megakadályozta abban, hogy elődjéhez hasonlóan szilárd uralmat építsen ki a tartományban. A Velencével folytatott háború során (1411–1433) a tartomány Ragusa kivételével Velence birtokába került, és évszázadokon keresztül ott is maradt. Bár Mátyás uralkodása alatt (1458–1490) időről időre felmerült Dalmácia visszaszerzésének a terve, annak megvalósítására nem került sor. Velence Dalmácia tekintélyes részének birtokában ez időben osztatlan hatalmat élvezett az adriai térségben, akadálytalanul érvényesítve kereskedelmi érdekeit.

TEKE ZSUZSA

